

ЧЫГЫШ ТААНУУНУН МАСЕЛЕЛЕРИ

ВОПРОСЫ ВОСТОКОВЕДЕНИЯ

ISSUES OF ORIENTAL STUDIES

e-ISSN: 1694-8653

№1/2025, 15-21

УДК:

DOI: [10.52754/16948653_2025_1_3](https://doi.org/10.52754/16948653_2025_1_3)

**КЫРГЫЗ ЭЛИНИН ТАРИХЫ, МАДАНИЯТЫ, ИСКУССТВОСУ (УЛУУ АТА
МЕКЕНДИК СОГУШ МЕЗГИЛИНДЕ)**

ИСТОРИЯ, КУЛЬТУРА И ИСКУССТВО КЫРГЫЗСКОГО НАРОДА (ВО ВРЕМЯ
ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ)

HISTORY, CULTURE, ART OF THE KYRGYZ PEOPLE (DURING THE GREAT PATRIOTIC
WAR)

Адышева Назгул Кабылбековна

Адышева Назгул Кабылбековна

Adysheva Nazgul Kabylbekovna

улук окутуучу, Б.Сыдыков атындагы КУЭУ

старший преподаватель, Кыргызско-Узбекский международный университет имени Б. Сыдыкова.

Seniour Lecturer, rgyz-Uzbek International University named after B. Sydykov.

n_adysheva@mail.ru

Тобокалова Айзирек Уларбековна

Тобокалова Айзирек Уларбековна

Tobokalova Aizirek Ularbekovna

студент, Б. Сыдыков атындагы КУЭУ

студент, КУМУ им Б.Сыдыкова

student, Sydykov KUU

КЫРГЫЗ ЭЛИНИН ТАРЫХЫ, МАДАНИЯТЫ, ИСКУССТВУСУ (УЛУУ АТА МЕКЕНДИК СОГУШ МЕЗГИЛИНДЕ)

Аннотация

Бул макалада Улуу Ата Мекендик согуш мезгилиндеги кыргыз элинин тарыхы, маданияты, искусствосу тууралуу изилденди. Согуш жылдарында Кыргызстандын экономикасы согуштук керектөөлөргө ыңгайлаштырылып, өнөр жай ишканалары фронтту камсыздоо үчүн иштеп келген. Дыйканчылыкта эмгекке жарамдуу эркектердин көбү согушка кеткендиктен, айрым тармактарда аялдар жана өспүрүмдөр иштеп, эмгек каармандыгын көрсөтүшкөн. Маданият жана искусство согуш учурунда элдин рухун көтөрүүдө маанилүү роль ойногон. Кыргыз жазуучулары, акындары жана артисттери мекенди коргоо темасында чыгармаларды жаратышып, элди патриоттук духта тарбиялашканы анык. Театр жана адабият фронтко жана тылга колдоо көрсөтүү максатында өнүгүүнүсүн уланткан. Кыргыз элинин салттуу эпостору жана тарыхый мурастары да мекенчилдикти шыктандыруучу мааниге ээ десем болот. Ушул мезгилде кыргыз эли биримдикти, сабырдуулукту жана эр жүрөктүүлүктү көрсөтүп, согуштун оорчулугуна карабастан, улуттук маданиятын жана өнөрүн сактап, өнүктүрө алган десек болот.

Ачкыч сөздөр: Улуу Ата Мекендик согуш, кыргыз эли, тыл жана фронт, маданият жана искусство, патриоттук дух, эмгек каармандыгы, салттуу мурас, биримдик жана сабырдуулук

ИСТОРИЯ, КУЛЬТУРА И ИСКУССТВО КЫРГЫЗСКОГО НАРОДА (ВО ВРЕМЯ ВЕЛИКОЙ ОТЕЧЕСТВЕННОЙ ВОЙНЫ)

Аннотация

В статье рассматривается история, культура и искусство кыргызского народа в годы Великой Отечественной войны. В годы войны экономика Кыргызстана была адаптирована к военным нуждам, промышленные предприятия работали на снабжение фронта. Поскольку большинство трудоспособных мужчин, занятых в сельском хозяйстве, ушли на войну, в некоторых отраслях работали женщины и подростки, проявлявшие трудовой героизм. Культура и искусство сыграли важную роль в повышении морального духа народа во время войны. Очевидно, что кыргызские писатели, поэты и художники создавали произведения на тему защиты Родины и воспитывали народ в патриотическом духе. Театр и литература продолжали развиваться в целях поддержки фронта и тыла. Могу сказать, что традиционные эпосы и историческое наследие кыргызского народа также имеют патриотическую вдохновляющую ценность. В этот период кыргызский народ продемонстрировал единство, толерантность и мужество и, несмотря на тяготы войны, смог сохранить и развить свою национальную культуру и искусство.

Ключевые слова: Великая Отечественная война, кыргызский народ, тыл и фронт, культура и искусство, патриотический дух, трудовой подвиг, традиционное наследие, единство и стойкость

HISTORY, CULTURE, ART OF THE KYRGYZ PEOPLE (DURING THE GREAT PATRIOTIC WAR)

Abstract

This article examines the history, culture, and art of the Kyrgyz people during the Great Patriotic War. During the war years, the economy of Kyrgyzstan was adapted to military needs, and industrial enterprises worked to provide for the front. Since most able-bodied men in agriculture went to war, women and adolescents worked in some sectors and showed labor heroism. Culture and art played an important role in raising the morale of the people during the war. It is clear that Kyrgyz writers, poets, and artists created works on the theme of defending the homeland and educated the people in a patriotic spirit. Theater and literature continued to develop in order to support the front and the rear. The traditional epics and historical heritage of the Kyrgyz people also have a patriotic significance. During this period, the Kyrgyz people showed unity, tolerance, and courage, and despite the hardships of the war, they were able to preserve and develop their national culture and art.

Keywords: Great Patriotic War, kyrgyz people, home front and frontline, culture and art, patriotic spirit, labor heroism, traditional heritage, unity and resilience

Киришүү

Бул макалада Улуу Ата Мекендик согуш мезгилиндеги кыргыз элинин тарыхына, маданиятына жана искусствосуна кеңири токтолуп, согуш учурундагы кыргыз коомунун абалы, маданий турмушу жана искусствонун ар кандай чөйрөлөрүндөгү жетишкендиктери жөнүндө сөз кылабыз. Ар бир элдин өзүнө тиешелүү тарыхы, маданияты, искусствосу болот эмеспи. 1941-1945-жылдардагы Улуу Ата мекендик согуш – бул адамзат тарыхындагы эң кайгылуу жана оор мезгилдердин бири. Бул мезгилде Советтер Союзунун курамындагы башка элдер сыяктуу эле, кыргыз эли да согуштун оор сыноолоруна туш болгондугу белгилүү. Аскердик майдандарда баатырдык менен согушуу аны менен катар, Кыргызстандын калкы тылда да чоң эрдиктерди жасап, өлкөнүн экономикасын жана маданий мурасын сактап калууга зор салым кошкон десек болот. Согуш мезгилиндеги кыйынчылыктарга карабастан, кыргыз элинин маданияты жана искусствосу өнүгүүнү токтоткон эмес, тескерисинче, патриоттук сезимдердин күчөшү менен жаңы дем алып, өзгөчө багыттарда өсүп-өнүгө баштагандыгы анык.

1941-жылдын 22-июнунда фашисттик Германия Советтер Союзуна кол салганда, Кыргызстан СССРдин курамындагы союздук республика катары бүткүл өлкө менен бирге согуш абалына киргендиги белгилүү. Согуштун биринчи күндөрүнөн тартып эле, Кыргызстандын жарандары аскердик кызматка чакырыла баштаган. Республиканын бардык аймактарында мобилизация жүргүзүлүп, аскердик комиссариаттардын алдында ыктыярдуу түрдө фронтко жөнөтүүнү суранган жарандардын узун кезектери пайда болгон.

Согуш мезгилинде Кыргызстандан 363 миңден ашуун адам аскер кызматына чакырылган, бул республиканын ошол мезгилдеги калкынын болжол менен 20 пайызын түзгөн. Алардын 160 миңден ашууну согуш талааларында курман болгон же дайынсыз жоголгон. Кыргызстандыктар Москва, Ленинград, Сталинград, Курск жана башка маанилүү салгылашууларга катышып, баатырдык эрдиктерди көрсөтүшкөн [1].

Согуш мезгилинде кыргызстандык жоокерлер эрдиги үчүн 150 миңден ашуун орден жана медалдар менен сыйланган. 70тен ашуун жоокер Советтер Союзунун Баатыры наамына татыктуу болгон, алардын арасында Дүйшөнкул Шопоков, Чолпонбай Түлөбердиев, Дайыр Асанов, Сүйүнбай Эралиев сыяктуу баатырлар бар. Ушундай баатырларыбыздын эрдиктери менен мына азыр ушул деңгээлге жетип келдик. Өзгөчө белгилөө керек болгон эрдиктердин бири – бул Чолпонбай Түлөбердиевдин эрдиги. Калктын башына кара түн түшүп, 1941-жылы Улуу Ата Мекендик Согуш башталат. Мекенди коргоо үчүн кыргыз жигиттери майданга аттана баштайт. Чолпонбай Түлөбердиев да ошол эр-азаматтардын катарында 1941-жылы декабрь айында Кызыл Армиянын катарына кошулат. Ошентип 19 жашка толгон жигит кандуу казатка аттанат. Чолпонбай Түлөбердиев баскынчылар менен болгон айыгышкан кармашта – Воронеж облусунун Лескинский районуна караштуу Селявный кыштагын бошотууда болуп көрбөгөндөй эрдик көрсөтөт. Согуш оту алоолонуп турган 1942-жылдын 6-августунда Түлөбердиев Воронеж фронтунун 6-армиясындагы 160-аткычтар дивизиясынын 636-аткычтар полкунун жоокери болчу. Ошол күнү полк Дон дарыясынын бир өйүзүн ээлеп турган. Ал эми дарыянын ары жагындагы Селявный кыштагы душмандын карамагында болчу. Фашисттер кыштактагы 120 метр бийиктиктеги дөңсөөгө тыгыз жайгашып, советтик аскерлерге каршы ок жаадырып, өткөрбөй турушкан. Ошол күнү жогору жактан айылды кандай гана болбосун ээлегиле деген буйрук келет. Аны аткаруу үчүн Чолпонбай он жоокер

менен бирге душмандын уюгун көздөй жөнөйт. Советтик аскерлер сууну сүзүп өтүп, каршы жээкке чыгат. Бирок немистердин дөңсөөдө жайгашкан замбиректери тынбай ок чыгарып, алардын жолун торойт. Кыштакты ээлөөнүн жалгыз жолу замбиректер жайгашкан дзотту жок кылуу эле. Ошондо жыйырмага жаңы толгон кыргыз жигити баарын өз колуна алат. Алгач курунан эки граната алып чыгып ок чачкан уюкка ыргытат. Жардыруудан улам замбиректер бир саамга тынчый түшөт. Чолпонбай аларга карай жүтүргөндө оң далысына ок жеп жыгылат. Бирок жарадар болгонуна карабай, бүт күчүн жумшап дзоттун оозун денеси менен басып жыгылат. Анын бул эрдиги душмандын ок атуусун аз убакытка болсо да токтотот. Бирок бул кызыл армиячылар үчүн жетиштүү эле. Алар чабуулга өтүп, дзотту жок кылып, кыштакты ээлешет. Ушул эрдиги үчүн Түлөбердиев өлгөндөн кийин Советтер Союзунун Баатыры наамына татыктуу болгон [1].

Дагы бир кыргыз баатыры – Дүйшөнкул Шопоков, Москва үчүн болгон салгылашууда каза тапкан. Панфиловчулар дивизиясынын курамында согушуп, ал легендарлуу 28 панфиловчунун катарында болгон.

Согуш мезгилинде Кыргызстандын экономикасы толугу менен согуштук муктаждыктарга багытталган. Республиканын өнөр жай ишканалары аскердик заказдарды аткарууга өткөрүлгөн. Украина, Беларусь жана Россиянын батыш аймактарынан көчүрүлүп келген заводдор менен фабрикалар Кыргызстанда жайгаштырылып, кыска мөөнөттө ишке киргизилген. Согуш жылдарында Кыргызстанда 38 ири өнөр жай ишканасы курулуп, иштей баштаган. Фрунзедеги (азыркы Бишкек) машина куруу заводу, металл иштетүү заводу, тигүү фабрикасы сыяктуу ишканалар аскердик буюмдарды, курал-жарактарды, кийим-кечелерди жана башка зарыл болгон товарларды өндүрүп турган.

Айыл чарбасында да өзгөрүүлөр жүргөн. Эркектердин көпчүлүгү фронтко кеткендиктен, айыл чарба иштерин аялдар, балдар жана карылар аткарышкан. "Бардыгы фронт үчүн, бардыгы жеңиш үчүн!" деген ураан менен алар түнү-күнү талааларда иштешип, өлкөнү жана армияны азык-түлүк менен камсыз кылууга аракет кылышкан.

Согуш жылдарында Кыргызстан 140 миңден ашуун эвакуацияланган адамдарды, анын ичинде 16 миңден ашуун жетим балдарды кабыл алган. Алар үчүн атайын балдар үйлөрү жана интернаттар ачылган. Кыргыз үй-бүлөлөрү жетим калган балдарды асырап алышып, аларга экинчи үй-бүлө болуп беришкен.

Кыргызстандын калкы фронтко да активдүү жардам көрсөткөн. Алар үчүн акча, баалуу буюмдар, жылуу кийимдер, азык-түлүктөр чогултулуп, согуш талааларына жөнөтүлүп турган. 1941-1945-жылдар аралыгында Кыргызстан тургундары "Оборона фондуна" 186 миллион рублден ашык акча которушкан, бул ошол мезгилдеги аябай чон сумма болгон.

Согуш мезгилинде билим берүү системасы оор абалда калган. Көптөгөн мектеп имараттары аскердик госпиталдарга же өнөр жай ишканаларына берилген. Мугалимдердин көбү фронтко кеткен. Бирок, ушундай кыйынчылыктарга карабастан, билим берүү процесси токтотулган эмес. Оз жолунда журуп турган. Республикада жаңы мектептер жана техникумдар ачылып, окуу программалары согуш шарттарына ылайыкташтырылган. Окуучулар менен студенттер сабактан тышкаркы убакытта госпиталдарда, айыл чарба иштеринде эмгектенишкен [2].

1941-жылы Орто Азия мамлекеттик университетинин медициналык факультети Фрунзеге көчүрүлүп, анын негизинде 1943-жылы Кыргыз мамлекеттик медициналык институту түзүлгөн. Ошондой эле, согуш жылдарында Кыргыз педагогикалык институту ишке киргизилген. Мына ушул убакта эле жогорку окуу жайларда окууга жол ачылган.

Согуш мезгилинде Кыргызстанда илимдин өнүгүшү да токтогон эмес. 1943-жылы Кыргыз ССРинин Илимдер академиясынын филиалы түзүлгөн, анын негизинде кийинчерээк Кыргыз Илимдер академиясы уюштурулган. Советтер Союзунун батыш аймактарынан эвакуацияланган окумуштуулар Кыргызстанга келип, жергиликтүү илимдин өнүгүшүнө салым кошушкан. Алар жергиликтүү окумуштуулар менен биргеликте республиканын жаратылыш ресурстарын изилдеп, аларды согуш муктаждыктары үчүн колдонуу жолдорун иштеп чыгышкан.

Медицина, геология, биология, айыл чарба илимдери сыяктуу багыттарда маанилүү изилдөөлөр жүргүзүлгөн. Өзгөчө медицина илими согуш жараттарын дарылоонун жаңы методдорун иштеп чыгууга басым жасаган. Медицина илими абдан чон ролду ойногон.

Согуш жылдарында кыргыз адабияты патриоттук духту көтөрүү, элдин рухий күчүн бекемдөө жана фашизмге каршы күрөшүүгө үндөө максатында өнүккөн. Кыргыз жазуучулары жана акындары өз чыгармаларында согуштун кайгы-капасын, элдин эрдигин жана жеңишке болгон ишенимин чагылдырышкан. Негизинен согушта болгон кайгы-капаны жана ошондой эле ар кадай учурларды кагазга тушуруп турган.

Аалы Токомбаев, Жоомарт Бөкөнбаев, Кубанычбек Маликов, Жусуп Турусбеков сыяктуу акын-жазуучулар согуш темасында көптөгөн чыгармаларды жаратышкан. Аалы Токомбаевдин "Кандуу жылдар", Жоомарт Бөкөнбаевдин "Ата журт" сыяктуу ырлары элдин патриоттук сезимдерин козгоп, жеңишке болгон ишенимин бекемдеп турган.

Ошол мезгилинде республикада "Кызыл Кыргызстан" (азыркы "Кыргыз Туусу"), "Советтик Кыргызстан", "Ленинчил жаш" сыяктуу гезиттер жана журналдар жарык көрүп турган. Алар фронттогу жана тылдагы окуялар жөнүндө маалымат берип, элдин патриоттук сезимдерин бекемдөөгө салым кошушкандыгы белгилүү.

Согуш жылдарында радио маанилүү маалымат булагы болгон десем болот. Кыргыз радиосу күн сайын фронттогу окуялар, тылдагы эмгек жетишкендиктери жөнүндө кабарларды билдирип турган. Ошондой эле радио аркылуу патриоттук музыкалар, ырлар, адабий программалар берилген.

Кино искусствосу да согуш темасын чагылдырган. Ленинграддан Фрунзеге көчүрүлгөн "Ленфильм" киностудиясы "Киргызфильм" менен биргелешип, бир нече документалдык тасмаларды тартышкан. Алар фронттогу жана тылдагы баатырдык эрдиктерди чагылдырып, элдин рухун көтөрүүгө кызмат кылган жана дух берип турган. [3]

Ал жылдарда кыргыз музыкасы жана театр искусствосу активдүү өнүгүп, элдин маанайын көтөрүүгө жана патриоттук сезимдерин бекемдөөгө кызмат кылган. Кыргыз композиторлору А. Малдыбаев, В. Власов, В. Фере жана башкалар согуштук-патриоттук тематикада көптөгөн чыгармаларды жаратышкандыгы белгилүү.

Кыргыз мамлекеттик опера жана балет театрында "Айчүрөк", "Манас", "Ажал ордуна" сыяктуу улуттук опералар коюлуп, элдин көңүлүн ачып, маданий турмушун байыткан. Бул спектаклдерде салттуу кыргыз маданияты менен катар, согуш темалары да чагылдырылган.

Согуш мезгилинде Кыргызстанга Москва, Ленинград, Киев жана башка шаарлардын театралдык группалары эвакуацияланып келген. Алар жергиликтүү театрлар менен биргелешип, көптөгөн спектаклдерди, концерттерди уюштуруп, кыргыз искусствосунун өнүгүшүнө чон салым кошушкан.[3]

Согуш мезгилинде кыргыз сүрөт искусствосу да өзгөчө өнүгүүгө ээ болгон. Сүрөтчүлөр С. Чуйков, Г. Айтиев, А. Игнатьев жана башкалар өз чыгармаларында согуштун кайгы-капасын, элдин эрдигин жана жеңишке болгон ишенимин чагылдырып таргышкан.

Семен Чуйковдун "Кыргыз аскери", Гапар Айтиевдин "Тылдагы эмгек", А. Игнатьевдин "Фронтко" сыяктуу сүрөттөрү согуш мезгилиндеги кыргыз элинин турмушун реалисттик чагылдырып, искусствонун классикалык чыгармаларына айланган. Согуш мезгилинде сүрөтчүлөр үгүт-насыят плакаттарын да жаратышып, алар элдин патриоттук сезимдерин көтөрүп, фашизмге каршы күрөшкө үндөшкөн [4]. Согуш мезгилинде Кыргызстанга Советтер Союзунун ар кайсы аймактарынан көптөгөн маданият жана искусство ишмерлери эвакуацияланып келишкен. Алар жергиликтүү чыгармачыл чөйрө менен тыгыз алакада иштешип, кыргыз маданиятынын өнүгүшүнө салым кошкон. Москвадан, Ленинграддан, Киевден келген композиторлор, режиссёрлор, актёрлор, сүрөтчүлөр кыргыз кесиптештери менен биргеликте чыгармачыл долбоорлорду ишке ашырышып бул кызматташтык кыргыз искусствосунун өнүгүшүнө жаңы дем берип, анын профессионалдык деңгээлин жогорулаткан [4]. Кыргыз искусство жана маданият ишмерлери да фронтко барып, аскерлердин алдында концерттерди беришкен.

Кыргыз элинин салттуу кол өнөрчүлүгү да өнүгүп, согуштук муктаждыктарга кызмат кылган. Кыргыз усталары жылуу кийимдерди, бут кийимдерди, шыйрактарды жана башка зарыл болгон буюмдарды жасап, фронтко жөнөтүп турушкан. Ала кийиз, шырдак, туш кийиз сыяктуу салттуу кыргыз килемдери менен жасалганы үй буюмдары, ошондой эле күмүш жана жыгач буюмдар согуш мезгилинде да жасалып, элдин турмуш-тиричилигинде колдонулган.

Улуу Ата мекендик согуш 1945-жылдын 9-майында жеңиш менен аяктаган. Согуштан кийин Кыргызстан, башка союздук республикалар сыяктуу эле, талкаланган экономиканы калыбына келтирүү, маданиятты жана искусствону өнүктүрүү милдеттери менен алектенген. Согуштан кийин көптөгөн кыргызстандыктар үйлөрүнө кайтып келишкен, бирок алардын көпчүлүгү майыптар, жаралангандар болушкан. Жеңиш кубанычы менен бирге, ар бир үй-бүлөдө согуш алып келген кайгы-капа да бар болгон.

Согуш мезгилиндеги кыргыз маданияты жана искусствосу өзгөчө мааниге ээ. Бул мезгилде жаратылган чыгармалар кыргыз элинин рухий күчүн, патриоттуулугун, эркиндикке умтулуусун чагылдырып, улуттук маданияттын баалуу бөлүгү болуп калган. Согуш мезгилинде Кыргызстанга эвакуацияланып келген маданият жана искусство мекемелери, окумуштуулар, чыгармачыл инсандар кыргыз маданиятынын өнүгүшүнө чоң таасир

тийгизишкен. Алар кыргыз кесиптештери менен биргеликте жаратышкан чыгармалар кыргыз маданиятынын алтын фондуна кирген [5].

Согуштан кийинки мезгилде да согуш темасы кыргыз маданияты жана искусствосунда актуалдуу бойдон калып, көптөгөн жаңы чыгармалар жаратылган. Жазуучулар Ч. Айтматов, Т. Сыдыкбеков, К. Жантөшев, А. Токомбаев жана башкалар согуш темасында роман, повесть, аңгемелерди жазышкандыгы белгилуу. [6]Чыңгыз Айтматовдун "Саманчынын жолу", "Эрте келген туркала" сыяктуу чыгармаларында согуш мезгилиндеги кыргыз элинин турмушу, тылдагы оор эмгек, аялдардын тагдыры сүрөттөлгөнү белгилуу. Бул чыгармалар согуш темасындагы классикалык чыгармаларга айланган.

Корутунду

Улуу Ата мекендик согуш мезгилиндеги кыргыз элинин тарыхы, маданияты жана искусствосу – бул оор, бирок эрдик жана баатырдык, чыдамкайлык жана эрктүүлүк мезгили. Согуш мезгилинде кыргыз эли өзүнүн патриоттуулугун, эрктүүлүгүн жана чыдамкайлыгын көрсөтүп, жеңишке чоң салым кошкон. Согуш жылдарындагы кыйынчылыктарга карабастан, кыргыз маданияты жана искусствосу өнүгүүнү токтоткон эмес, тескерисинче, жаңы багыттарда өсүп-өнүккөн. Согуш мезгилинде жаратылган чыгармалар бүгүнкү күндө да актуалдуу болуп, жаш муундарды патриоттуулукка, эрктүүлүккө, элин жана жерин сүйүүгө тарбиялоодо маанилүү рол ойнойт. Улуу Ата мекендик согуш – бул кыргыз элинин тарыхындагы унутулгус барак, ал элибиздин эрдигинин, биримдигинин жана руханий күчүнүн символу болуп калды. Согуш мезгилиндеги маданият жана искусство – бул кыргыз элинин улуттук аң-сезиминин, маданий өзгөчөлүгүнүн жана чыгармачыл духунун айкын күбөсү десем болот. Мына ушундай оор тагдырга карабастан тарыхта, маданиятта, адабиятта чон өзгөрүү болду.

Колдонулган адабияттар

- 1 Абытов Б.К. История Кыргызстана (с древнейших времен до наших дней). – Бишкек, 2016.
- 2 Асанканов А.А., Осмонов О.Дж. История Кыргызстана (с древнейших времен до наших дней). – Бишкек, 2019.
- 3 Джунушалиев Д.Д. Время созидания и трагедий. 20-30-е годы XX века. – Бишкек, 2003.
- 4 Кыргызы и Кыргызстан: опыт нового исторического осмысления. – Бишкек, 2015.
- 5 Усенбаев К.У. 1916: героические и трагические страницы. – Бишкек, 2017.
- 6 Урстанбеков Б.У., Чороев Т.К. Кыргыз тарыхы. Кыскача энциклопедиялык сөздүк. – Бишкек, 1990.
- 7 Нуралиева, Н. Н. Сценическая культура Киргизии в годы Великой Отечественной войны / Н. Н. Нуралиева // Вестник Ошского государственного университета. – 2019. – № 3. – С. 160-164. – EDN VHVZBV.
- 8 Тилекова, Н. Д. Развитие жанра поэтического послания в годы Великой Отечественной войны / Н. Д. Тилекова, Н. М. Мурадымов, С. А. Курманкулова // Вестник Ошского государственного университета. – 2021. – Т. 3, № 4. – С. 150-159. – EDN TZWJJS.